

POSTANOWIENIE

Dnia 16 listopada 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Tomasz Przesławski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Paweł Księżak

Stanisław Michał Lesień (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z wniosku Skarbu Państwa - Prezydenta m. st. Warszawy

o stwierdzenie nabycia spadku

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych 16 listopada 2023 r.

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Rzecznika Praw Obywatelskich od postanowienia Sądu Rejonowego dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie z 6 sierpnia 2007 r., sygn. II Ns 219/06:

- 1. uchyla zaskarżone postanowienie w całości i umarza postępowanie w sprawie;**
- 2. znosi wzajemnie koszty postępowania skargowego przed Sądem Najwyższym.**

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi, Wydział I Cywilny, postanowieniem z 8 czerwca 1992 r., w sprawie o sygn. I Ns 249/90/111, wszczętej z wniosku R. R., stwierdził, że spadek po J. W., z domu R., córce L. M., urodzonej [...] 1905 r., ostatnio zamieszkałej w W., zmarłej [...] 1984 r., na mocy ustawy nabyły dzieci rodzeństwa: A. R., J.R. i R.R. po 1/12 (jednej dwunastej) każdy z nich, J.D. w 1/4 (jednej czwartej), W. K. w 1/8 (jednej ósmej) i zstępnii dzieci rodzeństwa: E. G. i D. K. po 1/16 (jednej szesnastej) oraz R. W., E. S. i H.B. po 1/12 (jednej dwunastej) każda z nich. Postanowienie uprawomocniło się.

Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie, VII Wydział Cywilny, postanowieniem z 1 września 2017 r., sygn. I Ns 249/90, na podstawie art. 350 k.p.c., sprostował oczywistą omyłkę w postanowieniu z 8 czerwca 1992 r. w ten sposób, że: zamiast błędnie wpisanego nazwiska spadkobierczyni tj. „E.S.” wpisał prawidłowe tj. „E.S.1”.

22 lutego 2006 r. Skarb Państwa - Prezydent m.st. Warszawy wywiódł wniosek stwierdzenie nabycia spadku po J.W. Wnioskodawca wskazał, że J. W. zmarła bezpotomnie, będąc wdową i nie pozostawiła testamentu. Z treści wniosku wynikało również, że spadkodawczyni nie miała rodzeństwa. W związku z tym wnioskodawca powołał się na art. 935 § 3 k.c. – zgodnie ze stanem prawnym w chwili otwarcia spadku – wnosząc o stwierdzenie, że spadek po J.W. nabył w całości na podstawie ustawy Skarb Państwa.

3 kwietnia 2006 r. Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie zarządził dokonanie ogłoszenia o toczącym się postępowaniu w Gazecie Wyborczej oraz w Monitorze Sądowym i Gospodarczym, wraz z wezwaniem wszystkich spadkobierców, by w ciągu sześciu miesięcy zgłosili się do sądu i udowodnili nabycie spadku po J.W.

Ogłoszenie zostało wywieszone także w budynku Urzędu m.st. Warszawy na okres 30 dni.

Postanowieniem z 6 sierpnia 2007 r. Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie, II Wydział Cywilny, w sprawie o sygn. II Ns 219/06, z wniosku Skarbu Państwa - Prezydenta m.st. Warszawy, stwierdził, że spadek po J.W., zmarłej [...] 1984 r. w W., ostatnio stale zamieszkałej w W., nabył na podstawie ustawy Skarb Państwa w całości – z dobrodziejstwem inwentarza. Postanowienie uprawomocniło się.

Pismem datowanym na 27 czerwca 2022 r. Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej także: „RPO”) wywiódł skargę nadzwyczajną od prawomocnego postanowienia Sądu Rejonowego dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie z 6 sierpnia 2007 r., sygn. II Ns 219/06, stwierdzającego nabycie spadku po J. W., zmarłej [...]1984 r. w W., ostatnio stale zamieszkałej w W. zaskarżając je w całości. RPO wskazał, że wystąpienie ze skargą nadzwyczajną w niniejszej sprawie jest niezbędne z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności zasadą

demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej.

Skarżący postanowieniu Sądu Rejonowego dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie z 6 sierpnia 2007 r. zarzucił:

1. naruszenie prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c. w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. i wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku, pomimo iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana, tj. wobec nieuwzględnienia przez Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie faktu, iż w chwili zainicjowania postępowania w sprawie II Ns 219/06 w obrocie prawnym funkcjonowało już prawomocne postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy Pragi z 8 czerwca 1992 r. wydane w sprawie o sygn. I Ns 249/90/III, stwierdzające nabycie spadku po tej samej osobie J. W., zmarłej [...] 1984 r. w W., ostatnio stale zamieszkałej w W.

2. naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa i zasady bezpieczeństwa prawnego wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP, konstytucyjnego prawa do dziedziczenia chronionego w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, a także konstytucyjnego prawa do sądu gwarantowanego przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, ze względu na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie, które odmiennie rozstrzyga kwestię dziedziczenia, co oznacza, że zainteresowani nie uzyskali wiążącego stanowiska sądu i obecnie znajdują się w stanie niepewności prawnej, ponieważ nie mogą legitymować się jednoznacznym potwierdzeniem nabycia uprawnień spadkowych, co w istocie skutkuje zagrożeniem ich praw majątkowych nabytych w wyniku dziedziczenia.

Podnosząc powyższe zarzuty skarżący wniósł o uchylenie w całości postanowienia Sądu Rejonowego dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie z 6 sierpnia 2007 r., sygn. II Ns 219/06 i umorzenie postępowania w tej sprawie, zainicjowanego wnioskiem Skarbu Państwa - Prezydenta m.st. Warszawy.

Sąd Najwyższy zważył co następuje:

Wywiedziona w niniejszej sprawie skarga nadzwyczajna okazała się zasadna.

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że z punktu widzenia charakteru prawnego, skarga nadzwyczajna jest środkiem zaskarżenia o charakterze nadzwyczajnym. Wynika to z przyjętej przez ustawodawcę konstrukcji prawnej tej instytucji. Zgodnie bowiem z art. 89 § 1 ustawy z 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. 2023, poz. 1093, dalej: „ustawa o SN”), jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub sądu wojskowego kończącego postępowanie w sprawie może być wniesiona skarga nadzwyczajna, o ile:

1. orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji lub
 2. orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, lub
 3. zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego
- a orzeczenie nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Wykładnia art. 89 § 1 ustawy o SN nakazuje zatem przyjąć, że nie każde wadliwe orzeczenie powinno zostać wyeliminowane w tym trybie. Chodzi bowiem wyłącznie o usunięcie z obrotu prawnego tych judykatów, które nie dają się pogodzić z podstawowymi zasadami demokratycznego państwa prawnego. W doktrynie i orzecznictwie konstytucyjnym podnosi się, że zasada demokratycznego państwa prawnego w znaczeniu opisowym jest zbiorem różnych wartości bezpośrednio lub pośrednio wyrażonych w Konstytucji RP, dotyczących prawa, ustroju państwa oraz relacji między państwem a jednostką (zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 25 listopada 1997 r., K 26/97). Jedną z fundamentalnych powinności, możliwą do wyprowadzenia z zasady demokratycznego państwa prawnego, jest obowiązek działania organów państwa

na podstawie i w granicach prawa. W toku postępowania sądowego przejawia się to wyraźnie obowiązkiem przestrzegania przepisów procedury, właściwej dla danej sprawy, a także przepisów prawa materialnego na podstawie których organ władzy sądowniczej podejmuje określone decyzje.

Sąd Najwyższy w wyroku z 15 grudnia 2021 r., I NSNc 146/21, określił istotę kontroli prawomocnego rozstrzygnięcia zainicjowaną skargą nadzwyczajną. Wskazano, że wyeliminowane w trybie art. 89 § 1 ustawy o SN powinno dotyczyć rozstrzygnięć będących *prima facie* orzeczeniami w sposób elementarny niesprawiedliwymi. W praktyce, oznacza to, że już pobieżna analiza przebiegu postępowania i jego skutków powinna wywoływać zasadne wątpliwości co do jej prawidłowości w świetle naczelnych zasad, na których oparty jest system prawa w Polsce.

Skuteczne wniesienie skargi nadzwyczajnej uzależnione jest od spełnienia przesłanek formalnych. Odnoszą się one do substratu zaskarżenia, terminu i podmiotów, które posiadają uprawnienie do wywiedzenia tego środka. Zgodnie z art. 89 § 1 ustawy o SN, skarga nadzwyczajna może być wniesiona od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub wojskowego kończącego postępowanie w sprawie, które nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Artykuł 89 § 2 ustawy o SN stanowi, że uprawnionym do wywiedzenia tego środka zaskarżenia jest Prokurator Generalny, Rzecznik Praw Obywatelskich oraz, w zakresie swojej właściwości, Prezes Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców i Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. W myśl zaś art. 89 § 3 ustawy o SN skargę nadzwyczajną wnosi się w terminie 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna – w terminie roku od dnia ich rozpoznania. Niedopuszczalne jest uwzględnienie skargi nadzwyczajnej na niekorzyść oskarżonego wniesionej po upływie roku od dnia uprawomocnienia się orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna – po upływie 6 miesięcy od dnia jej rozpoznania.

W tym zakresie należy mieć jednak także na względzie przepisy przejściowe zawarte w ustawie o SN, w świetle których w okresie 6 lat od dnia wejścia ustawy o Sądzie Najwyższym w życie, skarga nadzwyczajna może być wniesiona od prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. W takim jednak przypadku krąg podmiotów legitymowanych do jej wniesienia jest jeszcze bardziej zawężony i obejmuje wyłącznie Prokuratora Generalnego i Rzecznika Praw Obywatelskich (art. 115 § 1 i 1a ustawy o SN).

Formalnoprawna analiza skargi nadzwyczajnej wniesionej w niniejszej sprawie wskazuje na dopuszczalność dalszego jej procedowania. Została ona bowiem wywiedziona od prawomocnego rozstrzygnięcia sądu powszechnego, jakim jest postanowienie wydane przez Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie 6 sierpnia 2007 r., sygn. II Ns 219/06, które niewątpliwie także zakończyło postępowanie w sprawie. Nie wniesiono od niego skutecznie środków zaskarżenia, nie jest także możliwe skorzystanie z innych instrumentów jego wzruszenia. Autorem skargi nadzwyczajnej Rzecznik Praw Obywatelskich, który jest podmiotem legitymowanym do wystąpienia z tym środkiem zaskarżenia, w świetle art. 115 § 1a ustawy o SN. Skarga została wywiedziona w terminie, w świetle art. 115 § 1 ustawy o SN. Jednocześnie, w przedmiotowej sprawie nie zachodzą ograniczenia, o których mowa w art. 90 ustawy o SN.

Podniesiony przez RPO zarzut naruszenia prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c. w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. jest zasadny.

Istnienie prawomocnego rozstrzygnięcia, dotyczącego tej samej sprawy, powoduje, że nie jest możliwe ponowne orzekanie w tożsamym przedmiocie. W niniejszej sprawie w obrocie prawnym znajdują się dwa prawomocne rozstrzygnięcia w tej samej sprawie, tj. w przedmiocie spadku po J. W. Taka sytuacja jest niedopuszczalna, co wprost wynika z art. 199 § 1 pkt 2 *in fine*, statuującego negatywną przesłankę procesową w postaci powagi rzeczy osądzonej.

W kontekście problematyki niniejszej sprawy, wskazać także należy, na co słusznie zwraca się uwagę w dotychczasowym orzecznictwie Sądu

Najwyższego, że w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, sąd ma obowiązek podejmowania działania z urzędu. Oznacza to, że sąd nie może poprzestać na tym, co zostanie zaoferowane przez uczestników postępowania, bowiem ocenić musi czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek (postanowienie Sądu Najwyższego z 24 maja 2023 r., II NSNc 192/23). Sąd, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych (ewentualne istnienie testamentu i jego ważność), sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia, ustalić czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i komu przypadło w drodze dziedziczenia (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 24 października 2001 r., III CZP 64/01). W tym kontekście, po stronie sądu istnieje również obowiązek, aby ustalić na podstawie dostępnych instrumentów, w ramach odbieranego zapewnienia, czy wcześniej po tym samym spadkodawcy nie toczyło się już postępowanie o stwierdzenie nabycia praw do spadku (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 7 lutego 2023 r., II NSNc 192/23). W przedmiotowej sprawie Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie wprawdzie podjął działania mające na celu ustalenie spadkobierców, to jednak z uwagi na to, że sprawa została już prawomocnie osądzona powinien był zastosować przepis art. 199 § 1 pkt *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., a więc odrzucić wywiedziony przez Skarb Państwa – Prezydenta m.st. Warszawy wniosek. Naruszenie tego przepisu ma w niniejszej sprawie charakter oczywisty i rażący. Jest widoczne na pierwszy rzut oka, bez konieczności dokonywania dodatkowych zabiegów interpretacyjnych czy weryfikacyjnych.

W postępowaniu ze skargi nadzwyczajnej Sąd Najwyższy każdorazowo weryfikuje czy uchylenie zaskarżonego orzeczenia będzie – w świetle całokształtu zasady wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP – proporcjonalne względem oczywistego uchylenia ochrony przysługującej prawomocnym orzeczeniom sądów. W niniejszej sprawie, skoro kolejne postanowienie o nabyciu spadku wydane zostało z naruszeniem zasady ochrony powagi rzeczy osądzonej, jego uchylenie w rzeczywistości nie tylko nie uchybia tej zasadzie, ale ją afirmuje i w oczywisty sposób jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego

państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej (zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20; z 7 lutego 2023 r., II NSNc 192/23; z 24 maja 2023 r., II NSNc 192/23).

Konsekwentnie należy również uznać, że poprzez wydanie zaskarżonego postanowienia doszło do naruszenia wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP zasad, to jest zasady zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, jak też konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, oraz konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Nie można bowiem zapominać, że jednym z fundamentalnych elementów prawa do sądu jest prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd (zob. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 16 marca 1999 r., SK 19/98).

W sytuacji, kiedy na skutek rażącego naruszenia prawa wydane zostają dwa orzeczenia spadkowe, uprawnione jest twierdzenie, że w sprawie nie może być mowy o uzyskaniu przez uczestników postępowania spadkowego wiążącego stanowiska sądu, a powstała sytuacja tworzy stan niepewności prawnej, w ramach którego spadkobiercy nie uzyskują jednoznacznego potwierdzenia uprawnień spadkowych, w czym w sposób oczywisty przejawia się naruszenie konstytucyjnego prawa do sądu.

W związku z tym, że substratem zaskarżenia jest postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie z 6 sierpnia 2007 r. wydane w sprawie II Ns 219/06 dotyczące stwierdzenia nabycia po J. W., którego wydanie było niedopuszczalne ze względu na uprzednie uprawomocnienie się postanowienia o stwierdzeniu nabycia praw do spadku po tym samym spadkodawcy, jedyne rozstrzygnięcie jakie może zapaść w sprawie to rozstrzygnięcie formalne, eliminujące wadliwe orzeczenie z obrotu prawnego.

Konsekwentnie stwierdzić należy, że o ile kolejne postępowanie w przedmiocie nabycia spadku po tej samej osobie jest niedopuszczalne na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., i dlatego zakwestionowane przez Rzecznika Praw Obywatelskich postanowienie podlega uchyleniu, o tyle postępowanie podlega umorzeniu ze względu na dyspozycję art. 91 § 1 ustawy o SN, który inaczej niż w postępowaniu

wywołanym skargą kasacyjną w sprawie cywilnej (art. 398¹⁹ k.p.c.), nie przewiduje możliwości odrzucenia wniosku (pozwu) przez Sąd Najwyższy z powodu przeszkody, która występowała już w chwili złożenia wniosku (pozwu) (zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z 7 lutego 2023 r., II NSNc 192/23; z 24 maja 2023 r., II NSNc 192/23). Podkreślenia wymaga, że przywołany przepis art. 91 § 1 ustawy o SN stanowi podstawę uchylenia zaskarżonego orzeczenia w całości lub w części i stosownie do wyniku postępowania orzeczenia co do istoty sprawy, przekazania sprawy do ponownego rozpoznania albo umorzenia postępowania (zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z 26 marca 2019 r., I NSNc 1/19; z 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Sąd Najwyższy w niniejszej sprawie miał także na względzie charakter zaskarżonego postanowienia oraz art. 89 § 4 *in fine* ustawy o SN wskazujący, że nawet w przypadku wystąpienia nieodwracalnych skutków prawnych, w szczególności upływu 5-lat od wydania orzeczenia, Sąd Najwyższy wydaje orzeczenie, o którym mowa w art. 91 § 1 ustawy o SN, jeżeli przemawiają za tym zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji. W sprawie niniejszej nie doszło do wystąpienia „nieodwracalnych skutków prawnych” postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, które ma charakter deklaratoryjny, sam fakt nabycia praw do spadku ma miejsce już w chwili otwarcia spadku, a zatem w chwili śmierci spadkodawcy.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 ustawy o SN, orzekł jak w sentencji postanowienia.

Rozstrzygnięcie o kosztach w postępowaniu przed Sądem Najwyższym uzasadnione jest treścią stosowanego odpowiednio do postępowania w sprawie ze skargi nadzwyczajnej art. 398¹⁸ k.p.c., zgodnie z którym w razie wniesienia skargi kasacyjnej przez Prokuratora Generalnego, Rzecznika Praw Obywatelskich lub Rzecznika Praw Dziecka koszty procesu podlegają wzajemnemu zniesieniu, co oznacza, że każda ze stron ponosi koszty związane z jej udziałem w postępowaniu.

[ms]

